

navodi i opisuje sam autor, da će komunizam kao novo društvo donijeti potpunu promjenu karaktera djelatnosti, kvalitete proizvoda i interakcije između ljudi. U takvoj atmosferi nestat će potreba za kompenzacijom pomoću stalno rastuće potrošnje. Opće ljudska emancipacija koje će se realizirati u komunizmu omogućit će takvo »idealno društvo«.

Argumenti utopizma

Većina navedenih autora u knjizi ističu važnost, ali i opasnost koju za čovječanstvo ima sadašnji način proizvodnje i korištenje prirodnih resursa. Kao što Marxova i Engelsova ideja danas izgleda nekima kao mašta, Marcuseove riječi da je mašta jedina snaga na koju se čovjek još može osloniti postaju sve aktualnije. Alternativni razvoj je nemoguć, jer ga se bez mašte ne može niti zamisliti. Ideje i parole studenata iz 1968. godine kao »mašta na vlast« ili »budimo realni — tražimo nemoguće« postaju danas još aktualniji. Samo oni koji su zadovoljni ili imaju koristi od statusa quo nemaju potrebe za maštom.

Alternativni oblici energije (sunce, vjetar, toplinska geotermalna energija itd.) još uvijek se ne razvijaju do kraja jer dosadašnji izvori energije su još uvijek dovoljno isplativi bez obzira na njihovu ekološku prihvatljivost i ograničenost resursa. Nove demokratske forme i forme zajedništva omogućit će ostvarivanje kako čovjekova altruizma, tako i demonstraciju njegove mašte u i kroz službu tog istog altruizma. Kroz takvu prizmu možemo i proučavati budućnost rada. Rad kao objektivna pretpostavka ljudske egzistencije tako i kao subjektivna potreba čovjeka doživjet će svoj novi smisao. Kako kroz različite forme participacije u organizaciji tako i kroz tehničko tehnološke inovacije. To će se sve omogućiti razvijenom tehnologijom i organizacijom rada. Sasvim novi smisao sada dobiva tzv. dokolica ili slobodno vrijeme koje će biti sve duže i osmišljenije jer će i sam rad biti takav.

Sve u svemu ova knjiga na možda preutopijski rakurs razmatra probleme suvremenog čovječanstva, ali jasno ukazuje na sve kontraverze današnjice i suvremenog napretka. Iako

će biti teško zadovoljiti prvo egzistencijalne, zatim i ostale potrebe svih žitelja na našoj planeti, a onda krenuti u »novu utopiju«, opravdanost te utopije iskazuje se iz dana u dan.

Aleksandar Špenić

Hans Johans

PRINCIP ODGOVORNOSTI

(pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju)

Veselin Masleša, Sarajevo 1990, 375. str.

Iako to zvuči pomalo svakodnevno, nije naodmet iznova ponoviti da živimo u vrijeme kada se tehnološka čuda događaju, bukvalno, svakodnevno. Prosječan čovjek zapravo više i nije svjestan što se sa svijetom događa. Zatran svojim potrebama i svakodnevnim obvezama, ostavlja si vrlo malo vremena za razmišljanje o »krupnijim« pitanjima. No napokon, ako i odvoji vremena za njih, najčešće putem današnjih, beskrupulozno agresivnih medija dobija odgovore na svoja pitanja, čime je opet onemogućeno čovjeku da pokuša obuhvatiti sve činjenice današnjeg bivstvovanja. Što se onda može uopće i očekivati od čovjeka? Koliko je čovjek zapravo još subjekt i koliko on uopće misli na sebe i svoju okolinu?

Ukoliko nas zaokupe ovakva pitanja i sami ćemo brzo uočiti da tapkamo u mjestu, ne nalazeći adekvatna puta kojim bi krenuli tražiti suvisla rješenja navedenih enigmi. U traganju za istim odgovorima našao se i Hans Johans. Kako sâm u podnaslovu svoje knjige »Princip odgovornosti« navodi da je to: »Pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju«, ukratko ćemo prikazati što on pod time podrazumijeva i što nam sugerira (čemu se nada).

U pogovoru knjige, A. Šarčević odmah na početku navodi slijedeću misao H. Johansa: »Egzistencija čovječanstva jednostavno znači: da ljudi žive; slijedeći imperativ je da oni žive

dobro... ontološki imperativ: da treba i dalje da ih bude.« Ovim citatom moramo svakako početi misliti o Johansovoj poruci. Dakle, radi se o potrebi da se **živi**, da se živi **dobro** i da se živi i **ubuduće**. Moramo odmah napomenuti da je kod Johansa naročito bitno da se živi i ubuduće. A što nas to priječi da živimo i ubuduće?

Johans nas pokušava uvjeriti ne samo u nužnost da vrlo ozbiljno shvatimo znanstveno tehnološku situaciju, već i da shvatimo da je ona u krizi. Dubina njezine krize nije samo u nemogućnosti da se dalje širi, što je i njen osnovni moto, već je prvenstveno kriza nastala iz nemogućnosti da je mi adekvatno postavimo u naš sistem vrijednosti. Problem koji Johans iznosi i dimenzija kroz koju on nudi izlaz je nužnost da budemo etični, ali ne onako kako smo do sada navikli, već da izgradimo novu etiku—etiku budućnosti. Kakva bi etika budućnosti trebala biti? Osnovni Johansov prigovor današnjoj etici je njena antropocentričnost. Drugim riječima, takva »antropocentrična etika« nužno dovodi čovjeka u raskorak s prirodom i to ne zbog toga što bi ona bila protivna prirodi i čovjekovom okolišu, već zbog toga što agresivna znanstveno-tehnička civilizacija koristi tu prazninu i čovjeka dovodi u situaciju da o prirodi počne razmišljati kao o izvoru resursa, kao o objektu svoga djelovanja, a ne kao o svojoj okolini, nečemu što je on dio. Međutim, Johans nije istovremeno naivan da zanemaruje posljedice, a bez da ukaže na uzrok takvog stanja. Naša znanstvena moć je nešto s čime mi živjeti moramo, ali istovremeno moramo činiti tako da i naredne generacije žive. Zbog toga je nužno čovjekove etičke principe prilagoditi njegovom današnjem djelovanju, a nikako ići i dalje istim smjerom. Upravo nemogućnost definiranja etičkog, kod modernog čovjeka dovela je do zaborava na posljedice njegove aktivnosti. Čovjek je bio isuviše okrenut sebi pa su mu stvari izmakle kontroli. Očito je vrijeme da se horizonti prošire, a granice našeg interesa pomaknu k našim djelima, a odmaknu od nas samih.

S čime onda možemo u budućnosti računati? Kao prvo, lavina koja je pokrenuta još od F. Bacona, a pretvarajući se u totalno

poznanstvljenje svega čovjekova, nije nešto što treba bezuvjetno zaustaviti, već se o tome mora razmišljati preko novih vrijednosnih sudova. Drugo što je neophodno je da svoje mišljenje budućnosti prestanemo gledati s našeg sadašnjeg stajališta. Naime, osim što etici Johans zamjera da je antropocentrična, on joj zamjera što se bavi onim sada i onim ovdje. Dakle, potrebno je graditi vrijednosti koje bi mogle (morale) vrijediti i u budućnosti. I konačno kao treće, nije dovoljno graditi samo ekološku svijest, već i svijest o vremenu, vremenu koje je također bitno za naš život. Jer, kao što ja navedeno na početku, ontološko pitanje je da čovjek živi i dalje. A ukoliko prihvatimo kao odgovor to da čovjek želi i da mora živjeti dalje, onda mu i mi već danas moramo to omogućiti za buduća vremena.

Koliko to možemo, to je već pitanje za svakog od nas zasebno. Ne želeći ulaziti u filozofsko mišljenje H. Johansa, namjerno, treba svakoga od nas ostaviti da sam to promisli. Čovjek, da bi mogao živjeti novom etičnošću, mora sebe sam domisliti na taj novi način. Moža je i ova Johansova knjiga način da čovjek promisli na drugačiji način od dosadašnjeg.

Željko Lovrečić

Zbornik radova
(urednici Ognjen Čaldarović, Ivan Rogić)

KRIZA ENERGIJE I DRUŠTVO

Sociologijska istraživanja o upotrebi energije

Centar za idejno-teorijski rad SDP Zagreb, Zagreb 1990, 158+45.

Prvi val »naftne krize« 1973—74. godine označio je permanentno usporavanje snažnog poslijeratnog ekonomskog rasta razvijenih društava, posebno energetske sfere. Redizajniranje ekonomskog modela razvoja društva u model integralnog društvenog razvoja (u novije vrijeme ekološki održivog razvoja),